

De Wereldoorlog

*Drs. Frans Matser – publicist**

Op 11 november 1918 kwam met de capitulatie van Duitsland in het Franse Compiègne een einde aan de Eerste Wereldoorlog.¹ Een oorlog waaraan Nederland niet heeft deelgenomen. We bleven neutraal. Wel werd onze krijgsmacht vier jaar lang gemobiliseerd en zorgden een zeeblokkade en talrijke reis- en handelsbeperkingen voor een sterke neergang in de Nederlandse economie. In die tijd betekende dat voor veel Nederlanders echte armoede. Massale werkloosheid, armenhuizen, distributiebonnen, voedselrellen en honger. Maar een bekend Nederlands gezegde luidt: ieder nadeel heeft zijn voordeel. De vraag is dan gerechtvaardigd wat dit conflict Nederland aan de positieve kant heeft opgeleverd? Ik denk vooral – maar niet uitsluitend – aan drie dingen.

Natuurlijk in de eerste plaats veel geld voor een obligate groep zwarthandelaren en smokkelaars die rijk werden door misbruik te maken van de schaarste. De basis voor menig Nederlands familiefortuin is in die jaren gelegd. In de tweede plaats kregen we in 1918 een echte keizer cadeau van onze oosterburen. Toch een gift van formaat. Het derde en naar mijn mening

meest waardevolle geschenk van de Eerste Wereldoorlog aan ons land, is het ontluikende schrijverschap van Frank van Waes, een pseudoniem. Mocht u nooit van Frank van Waes hebben gehoord, dan kent u hem misschien onder zijn echte naam: Adrianus Michiel (A.M.) de Jong.

Je zou A.M. de Jong met enige fantasie kunnen zien als een van de eerste columnisten die met maatschappelijke betrokkenheid, humor en soms enig cynisme schreef over de krijgsmacht. Wie mijn columns geregeld leest, zal snappen dat mij dat aansprak. Toen ik op 14-jarige leeftijd bij toeval in de boekenkast van mijn vader De Jongs bespiegelingen over de mobilisatietijd vond, wist ik dat er bij de krijgsmacht altijd wat te lachen en ook wat te verbeteren was. De meesten van u zullen A.M. de Jong vooral van school kennen als de schrijver van Merijntje Gijzen. Of van de veelgeprezen jeugdboeken over Bulletje en Bonestaak. Titels waarmee hij voorkomt in de meeste Nederlandse literatuurlijsten. Maar de beste verhalen voor onze doelgroep schreef hij tijdens en over de mobilisatieperiode. Nu was er in die tijd als gevolg van jarenlange bezuinigingen veel mis met de krijgsmacht. Bureaucratie, gebrekkige uitrusting, weinig vertrouwen in de legerleiding, gebrek aan fysieke en sociale veiligheid en

¹ Tot 1940 werd de Eerste Wereldoorlog om begrijpelijke redenen aangeduid als de Wereldoorlog of de Grote Oorlog.

slechte arbeidsvoorwaarden. Zaken die tegenwoordig natuurlijk ondenkbaar zijn.

De Jong was in 1908 vrijgeloos van de dienstplicht, maar moest in 1917 door een wetswijziging alsnog opkomen. Hij zag van binnenuit veel zaken die niet deugden. Onder de kop *Notities van een Landstormman* schreef hij korte puntige columns over alle onzin die hem in de kazerne overkwam of opviel. Hij bediende zich daarbij vooral van humor als wapen. De columns werden gepubliceerd in dagblad *Het Volk*. De Jong gebruikte een pseudoniem, omdat hij vermoedde dat zijn bespiegelingen niet op veel applaus van de legerleiding zouden kunnen rekenen. Generaals met gevoel voor humor en relativeringsvermogen waren 100 jaar geleden waarschijnlijk een niet alledaagse combinatie. Ik laat het aan de lezer om te beoordelen hoe dat nu is.

De Jongs inschatting bleek juist te zijn, want al snel zette de legerleiding een verbeterde klopjacht in naar de identiteit van de schrijver. Zijn verhalen werden door de generaals krijgsvachtondermijnd genoemd, maar waren desondanks (of juist daardoor) zeer populair. In die tijd had, door de mobilisatie, vrijwel elke Nederlandse familie wel een directe link met de krijgsmacht. Daardoor was de belangstelling in de maatschappij voor wat zich achter de kazernemuren voltrok, aanzienlijk groter dan in het heden. Uiteindelijk wist de legerleiding na een half jaar zijn identiteit te achterhalen.

De Jong, die de lerarenopleiding had doorlopen, was inmiddels tegen zijn zin aangewezen om officier te worden en volgde de reserve-officiersopleiding in Harderwijk. Hij werd als straf uit de opleiding gezet. Men had in Den Haag bepaald dat zo'n subversief element beter geen officier kon worden. Hij was op dat moment sergeant en zou na de mobilisatie met die rang de krijgsmacht verlaten. Pesten zouden we dat nu noemen, of isoleren van een klokkenluider. Dat doen we nu natuurlijk niet meer. Echt gevangen gezet en gemarteld werd hij niet, want wat hij schreef was waar en het verbod op humor bleek nergens te vinden in de Wetboek van Militair Strafrecht.

In 1928 publiceerde De Jong een kloek roman, waarin hij zijn ervaringen tijdens de mobilisatie op schrift zette. Dit boek, *Frank van Wezels roemruchte jaren*, werd een groot succes en is nog steeds verkrijgbaar. Graag wil ik de jongere collega's aansporen om het eens te lezen. Downloaden als e-book kost maar € 4,99. Of je kunt het bij de bibliotheek halen. Het boek laat zich ook nu nog prima lezen en is gegarandeerd goed voor vele uren leesplezier. Want laten we eerlijk zijn: bij de meeste andere bespiegelingen in dit themanummer valt er waarschijnlijk weinig te lachen.

De meeste geschriften over de Eerste Wereldoorlog stemmen de lezer vooral verdrietig over de onvoorstelbare verspilling van mensenlevens die een hele generatie in Europa heeft weggevaagd. Daarbij speelden hoofd- en opperofficieren aan beide kanten een kwalijke rol. Zij bleven, ondanks gebrek aan succes, jarenlang en met grote staftechnische deskundigheid, stompzinnige aanvalsplannen produceren waardoor miljoenen jonge mannen (aangevoerd door subalterne officieren en onderofficieren) de dood in werden gejaagd. Ze werden opgeofferd voor een terreinwinst van honderd modderige meters en sneuvelden met duizenden op één dag; aan stukken geschoten door artillerie, neergemaaid door mitrailleurs. Maand in maand uit, jaar in jaar uit. Daar kun je met humor weinig mee.² Door onze neutraliteit is het massale sneuvelen Nederland bespaard gebleven. Misschien is dat de grootste winst voor Nederland van de Wereldoorlog?

Van zijn kritische observaties is A.M. de Jong uiteindelijk alleen zelf slachtoffer geworden. Hij betaalde 25 jaar na de Eerste Wereldoorlog de hoogste prijs die een schrijver kan betalen. In de Tweede Wereldoorlog werd De Jong vanwege zijn geschriften en opvattingen door de Duitsers gevangengenomen en in 1943 door Nederlandse SS'ers die het minder nauw met de juridische regels namen, vermoord. Lest we forget! ■

2 Het vierde seizoen van de Britse televisieserie *Blackadder*, '*Blackadder Goes Forth*', is de uitzondering.